

دەنگی [ک] یا نەتەوژمدار د کوردیا سەری و دەنگی [ن] یا گران د کوردیا نافەرستدا

کەسەر یاسین محەمەد

پشکا زمانی کوردی، کولێژا زمانان، زانکویا دهوك، هەرێما کوردستانی - عێراق

((مێژوو یا وەرگرتنا ئە کولێنی: 26 نیسانی، 2018، مێژوو یا رەزامەندی بە لافکرینی: 27 خەزێران، 2018))

پوختە

[ک] یا نەتەوژمدار و [ن] یا گران د زمانی کوردیدا، ژ وان بابەتین ئارێشەدارن کو بو دەمەکی درێژە زمانان لیکولینان ل سەر دکەن و نەگەهشتینە ئێک بوچوون، [ک] و [ن] دوو دەنگین ژیکچودانە ژ لای فوئەتیکیفە، د کوردیا سەریدا گەلەک ب رونی دەیتە ژیکچودا کرن، هەر وەها [ل] و [ن] ژ لای فوئەتیکیفە ژیکچودانە، بەلی مخابن هەتا نەو لیکولەر و بسپورین زمانی کوردی ب شیوەکی زانستی و تیروئەسەل باس ل فی بابەتی نەکرێه، ژ بەرکو پێریا وان ل سەر بنەمای گۆهورینا واتایی فوئیم دەستشێشانکرینە.

ب بوچوونا لیکولەری ئەگەر ئەم فی بنەمای سەرەکی و تاییەت ب تنی وەرگرتن دی ژمارەکا دپرا فوتان د زمانی کوردیدا وەکو فوئیم رولی خو بینن، وەکو [گ]، [ت]، [پ]، [چ]،.... هەلبەت هەبوونا ژمارەکا زوفا فوئیمان دبیته ئەگەری بارگانی د پروسێسا فیروون و فی کرنا زمانیدا، لەورا باشەر زیندەباری بنەمای تاییەت بنەمای گشتیژی ل بەر چاڤ بەیتە وەرگرتن. ئەڤ چەندە بوو ئەگەر کو تیشکەکی بیخینە سەر فان دەنگان و ل بەرچاڤین لیکولەران بدانین. د فی لیکولینیدا مە هەولدایه هەلسەنگاندنەکا زانستی بو فی بابەتی بکەین و بزاین ئایا ئەڤ دەنگە چ ئەرک د زمانی کوردیدا دینن؟، چونکە پێریا لیکولەری کورد ئەڤ دەنگە ل دویف شیوەزار و دیالیکت و بنەمایەکی تاییەت پولینکرینە.

هیمایین د لیکولینیدا بکارهاتین:

// : فوئیم.

[ ] : دەنگ (فون).

° : دەنگین سڤکین نەتەوژمدار.

< : گۆهورینا دەنگی.

[^h] : دەنگین تەوژمدار د ئەلفوئیی جیهانیدا.

[tʃ] : [چ] د ئەلفوئیی جیهانیدا.

[tʰ] : [ط] د ئەلفوئیی جیهانیدا..

[t] : [ن] د ئەلفوئیی جیهانیدا.

پیشه کی

ل ڤیری دی کارئ ھندەك ژ وان لیكولەران
بەرچاڤ کەین ئەوین تیشك ئیخستینە سەر ئەڤان
دەنگان:

– (جەلادەت بەدرخان و روژھەلاتناسی ڤرەنسی
(روژە لیسکو) ئاماژە ب [ن] و [ک] دایە کو د
زمانی کوردیدا ھەنە، بەلی کیم ل کارن و ب
رەنگە کی گشتی د ھەمی دیالیکتین زمانی کوردیدا
بکارناھین، لەورا ب فوتیم ل قەلەم نەداینە⁽¹⁾.

– د پەرتووکا (نوسینی کوردی بە لاتینی) یا
(جەمال نەبەز) دا ھاتیە، [ن] ل کوردیا سەری نینە،
ھەمی جارن ب سفکی دەیتە لیڤکرن⁽²⁾.

– (MacKenzie) ئاماژە دایە [ن] ل دیالیکتا
(سلیمانی و وارماوا) کو بو [ر] دەیتە
گوھورین، [ک] یا نەتەوژمدار بو کوردیا. سەری
دیار کریە، بیی کو ھیچ رونکرنە کی بدەتی⁽³⁾.

– (ئیبراھیم عەزیز ئیبراھیم) ی ئاماژە ب سفککرن
[ک] دایە، ل کوردیا سەری دەیتە بکارھینان،
بەرەوڤازی [ن] ب تنی د چەند پەیفە کین کیمدا
دیاردیت⁽⁴⁾.

– (ک.ک. کوردویڤی) ی لیڤکرن [ک] ب سفکی بو
کوردیا سەری یا زمانی کوردی ب فوتیم
ھژمارتیە⁽⁵⁾..

– (صادق بەھائەدین ئامیدی) دیڤیژیت: [ن] ل
کوردیا سەری چ کارتیکرنی ل واتایی ناکەت
ھەرەسا ل ھندەك دەڤەرین کوردیا ناڤەرستزی بو
[ر] دەیتە گوھورین، لەورا نفیسین ب [ل]
پەسەندترە، ژ بلی وان پەیفین ل کوردیا ناڤەرست

ئەڤ لیكولینە ل ژیر ناڤونیشانین (دەنگی) [ک]
یا نەتەوژمدار د کوردیا سەری و دەنگی [ن]
یا گران د کوردیا ناڤەرستدا. یە. د ڤی لیكولینیدا
مە کەرەستی دیالیکتا کوردیا سەری وەرگرتیە.
سنوری لیكولینی، کوردیا سەری ب تنی دەوك و
دەورو بەرین وی و کوردیا ناڤەرستزی ھەولیر و
دەورو بەرین وی ھاتینە وەرگرتن، لیكولین د
چارچوڤی ئاستی دەنگسازیبیدایە و ریازا
لیكولینیژی ریازەکا وەسفی شیکاریە. ژ بلی
پیشه کی و ئەنجامان چەند سەرە بابەتە کین دی ب
خوڤە دگرت..

کلیلین لیكولینی: (دەنگین نەتەوژمدار،
دەنگی [ن] یا گران).

1- دەنگی [ک] و دەنگی [ن] د کارین
بەریدا:

سەرەرای ھەبوونا ھژمارەکا لیكولینین ئەکادیمی
و نەئەکادیمی ل سەر دیارکرن [ک] و [ن] د زمانی
کوردیدا، ھەتا نەو ھزرەکا ئیکگرتی ل دوور ڤی
بابەتی نەھاتیە پیش و بوچوونین جودا ل سەر ھەنە،
نە ب تنی ژ لیكولەرەکی بو لیكولەرەکی دی،
بەلکو د نفیسینین ئیک لیكولەری ب خوژیدا ھندە
جاران ئەڤ جوداھیە تیدا دەیتە دیتن.

بوچوونین جودا ژ نهگه ری بکارنههینانا وانه د
هه می دیالیکتین زمانی کوردیدا، ئانکو ژ جهه کی
بو جهه کی دی دهینه گوهورین.

2- چه مک و تیگه هی دهنگین (تهوژمدار و
نه تهوژمدار)

1-2 دهنگین تهوژمدار (هه ناسه دار-aspirate):

زاراڤه که د فونه تیکیدا دهینه بکارهینان بو وان
دهنگان " که دهنگی هائی له گه لدا دهرده چیت،
به زوری دهنگی گیری کپ که له سه ره تای وشه وه
دهرده که ویت وه کو (تهر، پهر، کهر) سیفته تی هائی
له گه لدا دهیت " (14).

د ئه لفاییا جیهانیدا، ئه ف سیمایه ب ریکا دانانا
نیشانا [h]ه کا بچویکه کول سهر کوتسونانتي
دهینه دانان و دبیژنی (Aspirated)، ئه وه دهنگین ئه ف
هیمایه ل سهر ده می دهینه لیفکون تهوژمی بای ل
گه ل دهرده که فیت، وهک:

په یفا (زانکو) - [zank^ho]....

په یفا (تا) - [t^ha]....

په یفا (پاک) - [p^hak]....

په یفا (چار) - [ch^har]....

2-2 دهنگین نه تهوژمدار (نه هه ناسه دار-unaspirated):

"سیفته بو ئه وه دهنگی که هه ناسه یه کی
(پقه یه کی) بهیژی هه وای له گه لدا نییه له و ژینگه
دهنگیه که تییدا دهرده که وی، وه کو [پ] له
وشه ی (سپی) دا، ئاسایی ئه م سیفته ته دهریته

واتا تییدا دهینه گوهورین (6) [ک] و [ل] ب دوو
دهنگی نافکرینه (7).

- (بائیز عومهر نه همد) دیاردکه ت کو گرانکونا
[ل] ل کوردیا سهری واتایی ناگوهوریت، ژ بهر
ڤاولین دهووربه ر ب گرانی دهینه لیفکون (8).

سه باره ت [ک] ب په سه ندر دینیت نه گه ر د
(ئه لف و بی) بییدا تپ بو نه هینه دانان ب تنی
(نیشانه کا تایه ت بو بهی دانان کو بچه سهر یان
ژیر هه ر تپه کی" گران بکه، چنکی ژ ده فهره کی بو
ئیکا دی جودایی د قی یه کیدا هه یه و تشتی
باشترژی ئه وه کو ئه و نیشان ناچه د ناؤ ئه لیف
بییدا) (9).

- (ئیراهیم ره مه زان زاخویی) و (ره شید کورد)
دیاردکه ن کو دوو دهنگیا [ک] د زمانی کوردیدا
ژ بهر کارتیکونا دهنگین ڤاولین دهووربه رن (10).

- (محمد ظاهر گوهرزی) ئاماژه ب [ک] دایه کو
د کوردیا سهریدا هه یه، به لی دده ته دیارکون کو
پیدفی ب چ هیمایان نینه (11).

- (فازل عومهری، [ک] و [ن] داینه نیاسین کو
ب سڤکی و گرانی جاران دبنه ئه لوفون و جار ژی
دبنه فوتیم د زمانی کوردیدا (12).

(سه لام ناوخوش) دهرباره ی [ن] و [ل] دبیژیت:
"ئه و دوو لامه له زمانی کوردیدا فوتیم، نهک
ئه لوفون" (13).

پشتی بهرچاڤکونا بیروراین ژماره کا
لیکوله ران، بو مه دیاربوو کو بوچوونین جودا ل
دور [ک] و [ن] هه نه، ژ بهرکو باراپترا فان

دنگیکي گيري کپ به تايه تي که ده که ویتنه پاش [س] و هائییه که ی نامییتی⁽¹⁵⁾.
 ب دهر برینه کا دی، دنگین نه ته وژمدار ریژویا
 دهر که فتنا بای یا کیمه، ب وی له زاتییی نینه، نه و
 بو ته وژمدارا ژ ده فی دهر دکه فیت و قه باره و فشارا
 وی بای هه تا وی رادی نینه کو نه گهر پد ره کی
 کاخه زی یان (کلینیس) ی ل بهر ده فی بگرین، وی
 پد ری بلقینیت، یانژی ته نانه ت دهستی خو ل بهر
 ده فی خو بدانین دی هه ست ب وی چه ندی کهین،
 کو جیاوازی یا د ناقبه را دهر که فتنا ابیدا هدی بو
 دنگین ته وژمدار بهرام بهر نه ته وژمداران.
 نمونه بو وان دنگین ته وژمی بای ل گهل
 دهر نه که فیت:

په یفا (که زان) - [kəzan] ....

په یفا (چه فه نگ) - [tʃəvəŋg] ....

په یفا (خه پاره) - [xəpərə] ....

په یفا (تیر کوفان) - [ti:rkuvan] ...

بکه فنه بهری فاوله کی بی هیز (unstressed).
 "فووداری جیاوازییه کی فونه تیکیه ته که له رووی
 فونیمیه وه له زمانی ئینگلیزیدا بایه خیکی نییه.
 به لام ده شی نه مه له زمانی دیکه دا وان ه بی، چونکه
 سیسته مه دنگیه جیاوازه کان سیمای فونه تیکی
 جیاوازه به کار دینن"⁽¹⁷⁾ نه گهر د زمانه کیدا جیاوازی
 ژ لایی واتایقه د ناقبه را دوو دنگاندا نه بیت
 رهنگه ناخفتنکه رین وی زمانی ب زه همت هه ست
 ب نه وی جیاوازی لیقکرنی بکن و وه کو ئیک
 دهنگ گوهلین.

هه ر زمانه کی تاییه تمه ندین خو هه نه، له ورا
 زمانی کوردی د هنده ک خالاندا ژ زمانی
 ئینگلیزی جودایه.
 د زمانی کوردیدا چار دهنگ نه فی سیمای
 وهر دگرن، نه وژی دنگین [پ]، [ت]، [چ] و
 [ک] ن و سیمای وان (په قین، کپ) ن، ههروه سا
 پتیا جاران ل ده سپیکا په فی بی نه ته وژمداری
 دیاردین، وه ک:

[پ]: پنهیر، پیغاز، پیلهک، پاریک،
 پیچهک (پلهک)، ...

[ت]: تیروک، تی، تیقل، تری، تیر،
 تیلی، ...

[چ]: چاره، چیروک، چینگانی، چیچک،
 چه ته، ...

[ک]: کهر، کهر، کهری، کوتر، کفان،
 کیلیک، ...

هه ر کونسوتانته کا هه لگری فی سیمای بیت،
 ب کونسوتانته کا نه ته وژمدار دی هیته نیاسین، نه و
 سیمایه زی پتر د وان دنگاندا دیارد بیت، نه وین
 سیمای په قینی وهر دگرن و ژ وانژی دنگین کپن
 (voicless plosive)، به لی د هنده ک زماناندا، وه کی
 هنده ک زمانین هندی د دنگین کونسوتانته
 په قین گرزیدا دهر دکه فیت⁽¹⁶⁾.
 د زمانی ئینگلیزیدا دنگین [پ]، [ت] و
 [ک] دکه فنه ل ژیر نه فی دیاردی ب تاییه تی ده می
 دکه فنه پشتی [س] وه کی spot, stay, sky...

ل دهمی لیفکرنا دهنگی [ک] یا تهوژمدار،
دوماهیا ئەزمانی بلنددبیت و ب پهحنکا دهفیا
نهرمفه دمینیت، ب فی رهنگی ری ل نهوی بای
دهیته گرتن، نهوی ژ سیهان دهیت و ل پشت
کومدبیت. با بهرهف بوشاهیا دهفی دهیت“ چونکه
زمانوکی سهری بلنددبیت ناهیلیت با بو لای
دفی بجیت. پاشی دوماهیا ئەزمانی دهیته خواری
و بای کومبوی ب تهوژم ژ دهفی دهردکهفیت و
دهنگی پهقینی ژی دهیت، ژییین دهنگی ناله رزن
ژبه رکو دقه کرینه واته دهنگه کی (کپ)ه.

سه بارهت چهواییا لیفکرنا [ک] یا نه تهوژمدار،
دوماهیا ئەزمانی ب پهحنکا دهفیا نهرمفه دمینیت،
نهو بای ژ سیهان دهیت ل پشت کوم دبیت. با
بهرهف بوشاهیا دهفی دهیت“ چونکه زمانوکی
سهری بلنددبیت. پاشی دوماهیا ئەزمانی دهیته
خواری و بای کومبوی بی تهوژم ژ دهفی
دهردکهفیت، نانکو تهوژمی بای نینه و دهنگی
پهقینی ژی دهیت، ژییین دهنگی ههر دیسان
ناله رزن ژبه رکو دهنگه کی (کپ)ه. کهواته، ژ
لای فوته تیکهفه جیاوازی د ناهبهرا لیفکرنا [ک] و
[ک] دا ههیه.

وینی رونکرنا چهواییا دروستبونا [ک] و [ک]
[ک]

ههروه سا ل ناههراست و دوماهیا په یفانژی
دهین، بهلی ب ریژهیه کا کیمتز، وهک:

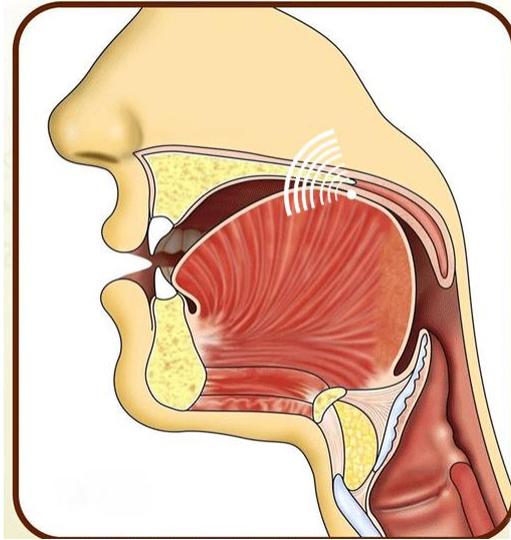
(تیتن، پیچهک، چه پچه بیسک،
خاچ، دلوی، لهپ، کمممه، نوک،...).

ههروه کو دیار هاتنا فان دهنگان ب
نه تهوژمداری په یوهندی ب هاتنا [س] فه نینه د
زمانی کوردیدا کول پیش وان بهیت.

3- دهنگی [ک] و دهنگی [ل] ژ لای
فوته تیکهفه:

فوته تیک و فونولوژی دوو بابه تین ژیک
جودایین دهنگسازینه. ههردوو باس ل دهنگین
زمانی دکهن، بهلی ههر ئیک لایه نه کی فه دگریت.
فوته تیک بو چهواییا (لیفکرنا، فه گوهازتن،
وهرگرتنا) دهنگین زمانی هاتیه ته رخانکرنا و
فونولوژی بو (دهستیشانکرنا فونیم و لیكدانا وان
بو پیکهینانا برگان و دیارکرنا یاسایین دهنگی..). یین
زمانه کی تاییه ته. ل قیره بابه تی مه وه سا دخوازیت
ب تنی لیفکرنا دهنگی [ک] و دهنگی [ل]
وه ربگرین.

1-3 دهنگی [ک] یا نه تهوژمدار ژ لای
فوته تیکهفه و جیاوازی و ل گهل [ک] یا
تهوژمدار:

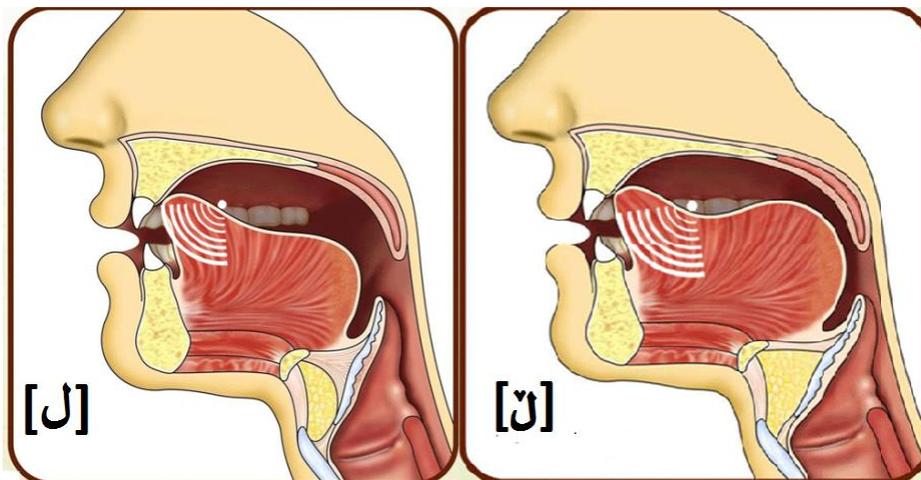
دەنگەکی (گر)ه، ژبەرکو پەردین دەنگی دگرتینە دەمی با د ناڤرا دەربازدییە ئیکدکەڤن ل دەمی لیڤکرنی.

لیڤکرنە دەنگی [ن] هەمان لیڤکرنە دەنگی [ل] ه، ب تنی جیاوازی د دوماهیا ئەزمانیدایە بەره‌ڤ پەحنکا دەڤیا نەرم بلندیەت، لەورا دەنگ ب شیوه‌کی گران دەردکەڤیت.

وینێ رونکرنە چەواویا دروستبونا [ل] و [ن]

2-3 دەنگی [ن] یا گران ژ لایی فونەتیکێڤه و جیاوازی و ی ل گەل [ل] یا سڤک:

ل دەمی لیڤکرنە دەنگی [ل] ، سەری ئەزمانی دەمینتە ب پدیڤه. ئەو بایی ژ سیهان دەیت بەره‌ڤ بوشاهیا دەڤی دەیت “چونکە زمانوکی سەری بلندیەت ناهیلێت با بو لایی دڤنی بچیت. با د هەردوو لایین ئەزمانیرا دەربازدییەت، لەورا دبیژنی دەنگی لایین ئەزمانی و ژییین دەنگی دلەرز نانکو

4- دهنگی [ک] و دهنگی [ل] ژ لایي فونولوژیقه:

(فوتیم و ئه لوفون) دوو یه که نه د فونولوژیدا، ژبه رکو شه ننگستی هه ر لیکولینه کا ده ننگسازینه، له ورا دی نامازه پی دهین، دا کو بزاین ئایا دهنگی [ک] و دهنگی [ل] د فونولوژیا زمانی کوردیدا دکه فنه ل ژیر کیز ژ فان یه که یان؟

ده رباره ی تیگه هی فونیمی (Phoneme) ب که له ک رهنگان هاتیه پیناسه کرن، وه کو: (فوتیم بچویکتزین یه که یه، گوهورپینی د واتا په یقاندا په پیدادکته) (18) (فوتیم خیزانه کا دهنگایه د زمانه کی دیار کریدا، کو نیزیکی ئیکن د تاییه تمه ندیاندا، ب رهنگه کی وه سا دهیته ب کارهینان کو چ ئه نام ژ وان نه شیت جهی فونه تیکی ئه ندامه کی دی بگریت د ناؤ په یقیدا) (19) فوتیم: ((دوو دهنگی جیاواز گه ر بتوانن له هه مان بیسه دا ده رکه ون و ده رکه وتنی هه ر یه که له م شوینه تاییه تیه دا مانای جیای به خشی له ده رکه وتنی ئه ویتزدا له هه مان شویندا له ناو چوار چیوه ی زمانیکی تاییه تی-ئوه ئه م دوو دهنگه به دوو فونیمی جیا له قه له م دهرین له م زمانه دا)) (20) فوتیم: ((ئوه دهنگه زمانیه نه که به هایان هه یه، واته له بیسه یکی دیار بکراوی زمانیکی دیار بکراودا هه ر که گوژان، واتا ده گوژان)) (21) ...

ئه ؤ پیناسین ل سه ری هه می تا راده کی د ئیک بازنده دا دزقرن، راسته بنه مایی سه ره کیی فونیمی

گوهورپنا واتییه، زوربه یا لیکوله رین دهنگسازي یین کورد نامازه بو کری، به لی ب هزرا مه ئه گه ر ئه م فی پیناسی ب تنی وه ربگرین ژ بو ده ستیشانکرنا فونیمان، رهنگه توشی هنده ک ئاریشان بین، ئیک ژ وان دی ژماره کا زورا فونیمان د زمانیدا په یداییت، بو نمونه گوهورپنا [ت] بو [ت] ا گران ئه وا نیزیکی [ط] ا زمانی عه ره بی، یان گوهورپنا [ت]، [چ] و [پ] یین نه ته وژمدار بو [ت]، [چ] و [پ] یین ته وژمدار...، دبنه ئه گه ری گوهورپنا واتیی، وه کو:

[ت] <> [ط]: تل (تبل)، طل (رهخ)، تازی (بهی)، طازی (ریس)، تا (بلندبوونا پلا گه رمیی) — طا (لق یان چقه کی داری) ...

[ت] <> [ت]: تی (برایی زه لامی ژنکی)، تی (تیین خارنی)، تیلی (ناقی که سه که یه واتیایا جوان دهیت)، تیلی (نه زان) ...

[چ] <> [چ]: چل (ژماره 40)، چل (نویسه ک)، چال (اغر او اشهب)، چال (حفره عمیقه) ...

[پ] <> [پ]: پاشی (فیما بعد)، پاشی (الخلفیه)، پیر (ته خه کا ئاینیه ل ده ؤ ئیزدیان)، پیر (دانه مر) ...

[ک] <> [ک]: کار (شول)، کار (کارکا بزنی)، کهر (کوه دریز)، کهر (پرته ک) ...

[ل] <> [ل]: په له (له زکرن)، په له (پنی)، چل (ژماره 40)، چل (لق) ...

جیبه جیکرن. فونەك ب تنيژی دبیته فونیم، بهلی خو ب گهلهك شیوین جودا دیاردكەت و ئەف شیوین جودا ب ئەلوفون⁽²³⁾ دهینه نیاسین، ئانكو ئەگەر ب تني ژ لایي لیفكرنیقه جیاوازی د ناڤهرا فوناندا ههبيت. هەر فونیمه كی ب كیمیفه ئەلوفونەك یان چەند ئەلوفونین ههین⁽²³⁾. ژ بو پتر رونكرنا فی پهبوهندی دی د فی خشتهیدا رونكهی:

$$[پ] = \text{ئەلوفون}$$

$$[پ-هري] \text{ سی-پان ده} [پ] = \text{فون}$$

$$/پ/ = \text{فونیم}$$

لیفكرنا [پ] د ههرسی نموناندا وهكو ئيك نینه، واته دهركهفتنا هەر دهنگه كی ل دهستپیک و ناڤهراست و دوماهیا پهبی و هكو ئيك ناهینه لیفكرن، ب تایهتی دهنگین ڤاول ل دهستپیکا پهبی دریزتر دهینه لیفكرن ژ هەر جهه كی دی، ههروهسا هاتنا ڤاولان د دویف كونسوتانتین (گپ) را جوداهی د دهنگیدا ههیه ژ هاتنا وان ل دویف كونسوتانتین (كپ) را⁽²⁴⁾. نه ب تني دهركهفتنا دهنگی ل دهستپیک و ناڤهراست و دوماهیا پهبی، بهلكو ئەگەر ههمان دهنگ دوو یان سی جارن د ئيك دهما و ژ لایي ئيك كهسی ب خوژیقه بهیته لیفكرن وهكو ئيك دهركهفت و ئەف لیفكرن جوداژی دبنه ئەگهري پهبابوونا ئەلوفونان.

ئەف چەندە بوویه ئەگەر كو بهره ژ ئەوان بنه ما و تایهتەندیین گشتی و تایهتی بچین، ئەوین ب شیوه كی گشتی ژ لایي هندهك لیكوله رانقه هاتینه دیاركرن و ریکهفتن ل سەر هه، " بو دهستپیشانكرنی هەر فونیمك كومهلیك مهرج هه، ههندیکیان گشتین و ههندیکیان تایهتین"⁽²²⁾. ناییت ب تني پشت ب دیالیکته كی بهستین و بکهینه پهبەر و بنچینه بو دهستپیشانكرنا فونیمان، دڤیت لیكوله ر ل دویف خالین ههڤشك د ناڤهرا دیالیکتاندا بگهریت، داكو زمانه كی ئیکگرتی پهبیدا بییت. ههروهها بچوكتین یه كا زمانیا بی واتاییت، ههست ب ههبوونا وی بهیته کرن، دانان و لادان یان گوهورینا وی ل گهل دهنگه كی دیتر بیته ئەگهري گوهورینا واتایی، شیان ههبيت د هژماره كا زورا پهباندا دهركهفت.

دهرباره ی دیاركرنا رول و ئەركی ههردوو دهنگین [ك] و [ل] د زمانی كوردیدا، پیدڤیه ل سەر بنه مایین بوری بهیته دیاركرن و نه ب تني ب مهرجه كیفه بهیته گریدان .

هەر فونە كا زمانی د فونولوژیا زمانه كی تایهتدا بكار بهیته، وی ده می دی ئەو فون ئەركی خو ژ فونی بو فونیمی یان ئەلوفونی گوهوریت. د ئاستی فونولوژیدا دوو فون یا زیده تر فونیمه كی پیکدهین، بهلی ئەگەر هات و تایهتەندیین فونیمی

جاران فونیمهك جودایه، لهو ئهلیفبیتکا سلاقی نیشانهك جودا بو دانایه" (25). مهبهست ژى، نهؤ دهنگه ل هندهك جهان دبیته نه گهرى گوهورینا واتایی و جارائزى نابیته نه گهرى گوهورینی، بو فی چهندى پیدئیه " بزاین دوو دهنگ دوو فونیمی جیاواز پیک دینن یان ههردووکیان سهه به فونیمیکن له زمانیکدا... چاکترین ریگه بو ساغ کردنهوهی کیشهی ئهلفون و فونیم دوزینهوهی جووته وشهیه" (26).

5- دهنگی [ك] یا نهتهوژمدار د کوردیا سههیدا:

[ك] ژ دهنگین نهتهوژمداره د زمانى کوردیدا. گهلهك ژ زمانزانان [ك] ب دوو دهنگی نافکریه، ژبههركو ب شیوهكى ئاسایی و سفکیژی دهیته لیفکرن، مهبهست ژ سفکیی نهتهوژمییه، تهوژمی بای ل گهل نینه.

"ب گوهی من نهؤ دهنگه د کوردیا مه ده

بهلافتزه ژ (ک)... و جاران جودا دهنگی (ک)ه و

د پهییقین دیار کریین د ناؤ خشتهیدا د کوردیا

سههیدا ب گوهورینا دهنگی [ک]

بو دهنگی [ك] دبیته نه گهرى گوهورینا واتایی:

[ك] یا نهتهوژمدار	[ك] یا نهتهوژمدار
کیم: پیچهك (قلیل)	کیم: کیم و عهداؤ (خراج)
کهل: قلعة)	کهل: گهرم (حار)
کولان: زقاق	کولان: کولانا نهردی (حفر)
کهر: پارچه - پرتهکه (قطعة)	کهر: گوهر دریتز (حمار)
کا: تبن)	کا: کانی؟ (این؟)
کتک: که تکین هژیرا (تبن محفف)	کتک: پشیک (قطعة)
کار: (خروف)	کار: (عمل) شول
کول: کول و کوفان، کولبون (حب)	کول: کولکی گیانهوهان
کهد: مفرد - کت	کهد: ژ کهدن هاتیه (وقع)
کهرین - ژ کراندنی هاتیه	کهرین: کهرینا کهل و پهلان
کهج: کچک (بنت)	کهج: (خاطیء)
کابانی: (ربة البیت) ژنا ل بهر مالان	کابانی: جوهره یاریه که
کوج: کوتلکیت نهینی (ندبة)	کوج: بزنا بی شاخ
کل: کلی چافان	کل: لیدانا مهشکی (27)
کودی: تراری مدزن	کودی: تیشکی هرچی
کهنی: جوهره که ژ میشومور و سپهان	کهنی: (ضحك)
شه کهر: پرچ شه کر	شه کر: (سکر)
کوم: ناخی خوارنه کییه ل دهؤ نیردیان	کوم: کومکرن
کئیز: کچک	کئیز: کیشک ژ وان؟

کلهک: کله کا بهران	کلهک: زی دکه لیت
کُور: زاروکی نیر (ولد)	کوپ: (مشوم - منحوس)
کُیر: بکیر هاتی (نافع)	کُیر: (سکین)
کُارین: شیان - توانا	کارین: نافه (اسم علم)
کُهو: جوړه که ژ بالندان	کهو: ژ که واندن هاتیه (عقیم)
کُری: بی دهنګ، ب شیوه زاری ناکری	کُری: بزنا گوړ کورت (کوړه)
کُهل: (بالغ، جاهز للاخصاب)	کهل: که لا خوړیت (حد)
کُوتان: جهی گیانه وهران	کوتان: کوتاندن (تلقیح)
کُور: پدزه د ژیه کی دهستیشان کریدا	کور: جهه کی زور نزم ژ ره خ و دورین خو (عمیق)
کُوری: کوریا گیانه وهری	کوری: خه لکی کوریا، [و] پیچکه درپژتر دهپته لیفکرن
کُیل: کیلان - کیل و بیلانی...	کیل: کیلا قهیران
کُیک: ری (طریقه)	ریک: ری کویک
کُال: پیروکال	کال: رهنگی هبوی
کُیلهک: نارمانجهک	کیلهک: ته نشت
کُهرکه: پارچه پارچه که	که رکه: بخاپینه

بته ئاستهنگ و جهین (ک) نه فوئیم دی بنه مهیدانا
 جودا نفیسینهک دی، ههروهسا ئاریشی ب دروستی
 خلاص ناکهت...⁽²⁸⁾ ههروهها نمونه بو [ک]
 دهمی کارتی کرنی ل و اتایی نه کهت:
 کهزی، کانیک، کمکه، کهفال
 کفان، کیل...
 6- دهنگی [ل] د کوردیا نافه راستدا:

رهنگه دوو فوئیمین جودایین زمانه کی دیار کری
 د زمانه کی دیتردا بینه دوو نه لوفون واته نه ندام بو
 فوئیمه کی، بو نمونه [ل] د په یقین (Lip-لیف) و
 (Pill-حبهک) یین زمانی ئنگلیزیدا ب دوو شیوان
 دهپته لیفکرن د په یقا (lip) دا ب سکی و د
 په یقا (pill) دا ب گرانی⁽²⁹⁾، یانزی ههردوو دهنگین
 [ر] و [ر] د په یقین (بهری و بهری) دا د زمانی
 کوردیدا دوو فوئیمین جودانه، " بهلام هم دوو

ژ لایی نهو کهسین کو نه ئاخفتنکه ریڼ
 سروشتیین فی زمانی، یان فی دیالیکتینه، رهنگه
 نهوی هزری بکهن کو نه د په یقین بوری یین و اتا
 گوهارتی ههدهنگن، بهلی د فان جوړه په یقاندنا
 دهنگی فوئیمی دهپته گوهورین و ئاخفتنکه ریڼ
 ئاسایین زمانی ههست ب وی ورده کاری د هه
 فوئیم و نه لوفونه کیدا د جهی وی یی تایه تیدا
 دکهن. که واته په یقین دیار کری لیفکرین جودا ب
 خوڤه دگرن ب تایه تی د کوردیا سه ریدا و دبنه
 نه گری گوهورینا په یقان.

نه د چنده بوویه نه گهر کو هندهک زمانزانان
 پیشنیازا هیمایه کا جودا بو فی دهنگی کریه داکو ژ
 دهنگی دیتر بهپته جوداکرن "ب راستی نه د بابه ته
 گرنگتره ژ دیتنا کهسه کی ب تنی، ههلبهت نه د
 نیشانا پیشنیاز کری ژ ناله کی فه خواندنا دروستا
 هندهک په یقان دی دیار کهت و ژ نالهک دیفه دی

[ل] و [ن] د پهیځین خواریدا، د کوردیا ناڅهراستدا کارتیکرنی ل واتیځ دکهن، چونکی نالوگورکرنا وان ل ههمان جه د پهیځیدا گوهورینا واتیځی نهجام ددهن یان پهیځه کا بی واتا پهیځا دکهن، مینا:

کول ← کول پهل ← پهله، کهل ← کهل
چل ← چل، ...

" له شیوهزاری سورانی دیالیکتی ناوهراست، بهتاییه تی نهو زنجیره سنوریه ی هاوتخوبه له گهل شیوهزاری بادینی دیالیکتی ژورو، فونیمی (ل) دهگوری بو (ر)" (32)، مینا:

دل ← در، خوځ ← خوځ، دوځ ← دوځ، گور ← گور، سال ← سار،

- نمونه بو دهنگی [ن] یا گران د کوردیا ناڅهراستدا:

دهنگه له زمانی ینگلیزیدا نهلفونن، چونکه واتی وشهکان ناگورن" (30) "شیوه و شوینی دروست بوونی نهلفون و فونیم وهکو یه که بهلام له گهل نه لیکچوونه بندرتیانه له رووی دروست بوونه وه هندی جیاوازیان هیه بهلام نه جیاوازیه هینده قول نیه که بتوانی ناسنامه ی دهنگی نهوان بگوریت" (31).

[ن] د کوردیا سهریدا دهیته ب کارهینان، بهلی ب شیوهکی گشتی بنه مایین فونیمی ل سهر ناهینه پیره وکرن و یا ژ ههمان بهرچاقتر نهوه نایته نه گهری گوهورینا واتیځی. کهواته د کوردیا ناڅهراستدا [ن] وهکو نهلفوننا /ل/ رولی خو دبینیت، مینا:

لام، سال، بهلاؤ، لاندک، سلاؤ، سهلك، ...

د پهیځین دیارکرین د ناؤ خشتهیدا د کوردیا ناڅهراستدا ب گوهورینا دهنگی [ل] بو دهنگی [ن] دبیته نه گهری گوهورینا واتیځی:

پهله: بلهز	پهله: پنی (شمش - غیوم)
گل: نساخ، نه خوشیا پستی	گل: ناخ، خاک
گول: (گفج جلدی)	گول: (زهرة)
کول: تیژ	کول: (ملابس قصیره)
چل: ژماره 40	چل: تا، لق (فرع)
ههله: ههلهلی، مروفاهکی نه دروست	ههله: خهلهته
هیل: هیل و دارجین	هیل: هیل شهمهنده فری (خط)
گهل: ملهت (شعب)	گهل: نافران (د ناڅهرا هردوو بیاندا)
کهل: کهلا (قلعه)	کهل: شیره پیاو (جسور)
خیل: ویر، چافه کی وی نهی دروستیت	خیل: هوز (عشیره)
کهلهک: نافی بازیره کیه، دبیزنی (خهیات) زی.	کهلهک: دانانا بهران ل سهر نیک
بالا: کهفن و نوی	بالا: بلنداھی

بنه ما گشتیه کان هاویه کن و ناگری ته نیا پشت به تاکه بنه مایه ک ببه ستری بو دهستنیشان کردنی رینوس و فوئیمه کانی هەر زمانیک" (36).

ئه نجام

پشتی ب دوماهی هینانا فی لیکولینی، لیکوله ر گه هشتیه چهند ئه نجامه کان:

1- [ک] و [ن] مل بملی ههفن د کوردیا سهری و کوردیا نافه راستدا. ئانکو د هه مان ئاریشه دانه و به رامبهری ئیک رادوه ستن.

2- [ک] د کوردیا سهریدا پتر رولی خو دبینیت ژ لایی فوتولوزیفه، د هژماره کا په یقاندنا واتایی دگوهوریت، ده می ل گهل دهنگه کی دیتر دهیته گوهورین.

3- [ن] د کوردیا نافه راستدا پتر رولی خو دبینیت ژ لایی فوتولوزیفه، د هژماره کا په یقاندنا دبیته ئه گه ری گوهورینا واتایی، ده می ل گهل دهنگه کی دیتر دهیته گوهورین.

4- هه رچه نده دهنگی [ن] د کوردیا سهریدا زور دهیته بکارهینان، به لی تا نهو چ په یف ب دهست مه نه که فئینه کو ببنه ئه گه ری گوهورینا واتایی.

5- ئه گه ل دویف بنه مایه کی ب تنی بچین و ل دویف بوچوونا زور به یا لیکوله ران، دهنگی [ک] و دهنگی [ن] دبنه فوئیم د زمانی کوردیدا، ژ بهر کو دبنه ئه گه ری گوهورینا واتایی.

ئه فهیه بوویه ئه گه ر، کو زور به یا نفیسه ران نه خاسمه نفیسه رین و کوردیا نافه راست و خواری، ئه رکه کی سه ره کی دده نه [ن] د ناؤ فوئیمین زمانی کوردیدا.

هه ژیه بیژین "دهنگی (ل) هه کهرچی دهوره ک مهزن وه کو فوئیم د کرمانجیا ژیری ده ههیه، لی د کرمانجیا ژوری ده، وه کو فوئیم هند دهور نینه و بارا پتر جودا دهنگی (ل) و ئه فی دهنگی هه مان دروئین دهنگی (ل) هه نه" (33) هه ر ب هه مان شیوه دهنگی [ک] یا نه ته وژمدار د کوردیا سهریدا رول و ئه رکه کی مهزن ههیه، به لی د کوردیا نافه راستدا ب فی شیوه ی نینه. واته، [ک] ههروه ها [ن] ژ (د هه مو ده فەرین ... یان دایالیکین زمانی کوردیدا وه کو ئیک نیه ... یان ناھی دیتن یانژی واتایی ناگوهوره) (34).

"به م پیه له هه ر شیوه زاریکدا (لهجه محلیه) ده توانی چهن دین دهنگ و وشه بدوزرینه وه و له گهل جوتوکه وشه تر به راورد و ئالوگور بکری فوئیمی تازه بدوزرینه وه ... ئه و دیارده ی گو کردنی جیاواز بو هندی فوئیم له دیالیکته کانی هه مو زمانه کاندنا ههیه، پروانه گو کردنی ئینگلیزی له ئینگلت هه را... و ئه و وه لاتانه ی ئینگلیزی به کار دین جیاوازه ... به لام رینوس و ژماره ی فوئیمه کانیان جیاواز نین... زمانی کوردیش به هه مان شیوه له م دیاردهیه به ده ر نیه" (35) که واته، هه ر زمانه کی تاییه تمه ندین خو هه نه "له گو کردن و نوسین و دهستنیشان کردنی فوئیمه کانی، به لام له

Zimanê Kurmancî, Çapa syê, Çapxana Dar Elzeman, Surya:22

⁽¹¹⁾ محمد طاهر گوهرەرزى، 1999، ریزمانا کوردی

زارى کرمانجى، چاپا ئیکى، چاپخانا خەبات، دهوک

21:

⁽¹²⁾ فاضل عمر، 2004، چەند ئاورەك ل زمانى

کوردی، چاپا ئیکى، چاپخانا وەزارەتا پەرورەردى،

هەولێر: 44

⁽¹³⁾ سەلام ناوخۆش، 2014، فەرەهنگى زمانەوانى

ناوخۆش، یەكەم فەرەهنگى زمانەوانى ئینگلیزى

کوردیە، چاپى یەكەم، چاپخانى هیقى: 21.

⁽¹⁴⁾ تالیب حوسین عەلى، 2005، فەرەهنگى

زاراوەکانى دەنگسازى ئینگلیزى- عەرەبى- کوردی،

چاپى یەكەم، هەولێر: 19.

⁽¹⁵⁾ تالب حوسین عەلى، 2005: 210-211

⁽¹⁶⁾ Crystal, D. (1997), *The Cambridge encyclopedia of language*, 2nd edition, Cambridge University Press: 37.

⁽¹⁷⁾ ویدووسن 2008، و: هۆشەنگ فاروق، سەرەتایەك بۆ

زمانەوانى، چاپى یەكەم، چاپخانى خانى (دهوك): 49.

⁽¹⁸⁾ Bloomfield, I., 1933, *Language*, London: 136.

⁽¹⁹⁾ Jones, D., 1967, *The Phoneme Its Nature And Use*, Cambridge University Press, Cambridge: 10.

⁽²⁰⁾ وریا عمر امین، 1982، ئیملاى کوردی و چەند

تیبیینى یەك، گوڤارى كۆرى زانیاری عیراق- دەستەى

کورد، بەرگی نوهم، بەغدا: 436.

⁽²¹⁾ بائیز عومەر ئەحمەد، 2007، ئەلفبىی یەكگرتووی

کوردی بە تیبی لاتینی، ئەکادیمی-کۆرى زانیاری

کوردستان، ژمارە(5)، هەولێر: 225.

⁽²²⁾ عبدالوهاب خالد موسا، 2015، مەرجهکانى

دەستنیشانکردنى فۆنیم، گوڤارا زانکویا دهوک،

ژمار(2)، پەربەندا(18): 288.

^(*) هەر فۆنیمەكی ئەلوفۆنەك یان چەند ئەلوفۆن هەنە،

هەندەك ئەلوفۆن ژ ئەگەرئ هەبوونا دیالیکت و

شیۆهزارپن جوداجودا پەیدابن، وەكو [ل] هەندەك

6- ئەگەر ل دویف بنەمایین گشتی و تاییەتی بچین،

هەردوو دەنگین دیارکری دوو ئەلوفۆن د زمانى

کوردیدا .

پەراویز

⁽¹⁾ جلادت بدرخان و المستشرق الفرنسى روجیه لسکو

(-)، قواعد اللغة الكردیه ((اللهجه الكرمانجیه))،

ترجمه دلاور زنگى، مگایع دار العلم: 16.

⁽²⁾ جەمال نەبەز، 1957، نووسینی کوردی بە لاتینی،

چاپخانى مەعارف، بەغدا: 6-19

⁽³⁾ Mackenzie, D.N., 1961, *Kudish Dialects Studies-1*, Oxford University press, London:

19,39. :

⁽⁴⁾ ئیبراهیم عەزیز ئیبراهیم، 1983، دیالیکتەکانى

زمانى کوردی، هەولێر: 51.

⁽⁵⁾ ك.ك. کوردوویف، 1984، ریزمانى کوردی بە

کەرەستەى دیالیکتى کرمانجى و سۆرانى،

وەرگیرانى کوردستان موکریانى، چاپخانى الادیب

البغداد، بەغدا: 35-37.

⁽⁶⁾ صادق بهالدين ئامیدی، 1987، ریزمانا کوردی

کرمانجیا ژۆرى و ژیری یا هەقبەرکری، چاپخانا دار

الشوون القافیه العامه، بەغدا: 104-105.

⁽⁷⁾ هەمان ژێدەر: 96-97

⁽⁸⁾ بائیز عمر احمد، 1990، فۆنیمین دایالیکتا

کورمانجى یا ژۆرى، گوڤارى کاروان، ژمار(88)،

سالى هەشتەم، هەولێر: 11

⁽⁹⁾ بائیزى عەمەرى، 2005، دیاردین گرانکرن و

سەفکرن دەنگان د دایالیکتا سەرى یا زمانى کوردی

دا، گوڤارا پەیف، ژمارە(35): 77.

⁽¹⁰⁾ İbrahim Remezhan Zaxoyî (1998), *Rêzman a*

Kurdî, Çapa êkê, Çapxana Kolîja Şerî'ê,

ReŞîd kurd (2006), *Rêzman a* : 23 و Dihok

(36) ژێدەرێ بەرێ، 2015: 289.

ژێدەر

- پەرتوک ب زمانێ کوردی

- ئیبراھیم عەزیز ئیبراھیم (1983)،

دیالیکتەکانی زمانی کوردی، ھەولێر.

- بائیز عمر احمد (1990)، فۆنیمین دایالیکتە

کورمانجی یا ژۆری، گوڤاری کاروان، ژمارە

(88)، سالی ھەشتەم، ھەولێر، ل (9-13).

- بائیز عومەر ئەحمەد (2005)، دیاردین گرانکرن و

سڤککرن دەنگان د دایالیکتە سەری یا زمانێ

کوردی دا، گوڤارا پەیف، ژمارە (35)، ل (74-78).

- بائیز عومەر ئەحمەد (2007)، ئەلفبێی یەگرتووی

کوردی بە تیبی لاتینی، ئەکادیمی- کۆواری

کۆری زانیاری کوردستان، ژمارە (5)، ھەولێر، ل

(225-234).

- تالیب حوسین عەلی (2005)، فەرھەنگی زاراوەکانی

دەنگسازێ ئینگلیزی- عەرەبی- کوردی، چاپی

یەکەم، ھەولێر.

- جەمال نەبەز (1957)، نووسینی کوردی بە لاتینی،

چاپخانە ی مەعارف، بەغدا.

- سەلام ناوڤوش، 2014، فەرھەنگی زمانەوانی

ناوڤوش، چاپی یەکەم، چاپخانە ی ھیفی،

باشووری کوردستان.

- صادق بەا الدین نامیدی (1987)، پێژمانا کوردی

کرمانجی یا ژۆری و ژیری یا ھەقبەرکری، چاپا

یەکی، چاپخانا دار الشوون الیقافیە العامە،

بەغدا.

- عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا (2008)،

شیکردنەوہی دەقی شیعری لە ڤووی

زمانەوانیەوہ، چاپا ئیکێ، چاپخانا: حاجی

ھاشم/ ھەولێر.

ئاخفتنکەر ب [ر] و ھندەک ب [ل] ل یقەدکەن ... لەورا ب

ئەلۆفون دەینە نیاسین. ھەروەسا ھندەک ژ ئەگەرێ

جھی و کارتیکرنا دەنگین دەوروہەر پەیدادبن، وەک:

[ک] و [گ] کو دەنگین تاییەتن ب پەحنکا نەرمقە دەمی

ل پێش ڤاولین دەستپیکیا زمانی [ی] و [ئ] دەین،

دکەقنە ژیر کارتیکرنا ئەوان ڤاولان، ژ بەر پێشخستنا

جھی دروستبوونا [ک] [یان] [گ] [ل] پێش [ی] [یان] [ئ] [د

(ک.ن) زمانێ کوردیدا [ک] [دبیتە] [چ] و [گ] [دبیتە] [ج].

مینا: کئ ← چئ، کوئ ← چوئ، گیزەر ← جیزەر...

Ahmad.A.R.(1986), The Phonemic System

of M.S.K, University of Michigan (Thesis)., 36

(24) ژێدەرێ بەرێ.

(25) فاضل عمر، 2004: 39.

(26) محمد معروف، 1990، زمانەوانی، چاپخانە ی دار

الحکمە، اربیل: 66.

(27) فاضل عمر، 2004: 39.

(28) فاضل عمر: 2004: 39-40.

(29) Aitchison,J.(1999), Linguistics, Fifth

Edition, Printed in Great Britain For Hodder

and Stoughton Educational, United Kingdom: 43.

(30) سەلام ناوڤوش، 2014: 21.

(31) عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا، 2008،

شیکردنەوہی دەقی شیعری لە ڤووی زمانەوانیەوہ،

چاپا ئیکێ، چاپخانا: حاجی ھاشم/ ھەولێر: 71،

قەگوازتییە ژیداللە پمرە، 1385: 28-29.

(32) عەبدوللا حوسین رەسول، 2006، پێژە ی

بەکارھینانی ھەندی فۆنیم لە نیوان کوردی

ناوہرەست و باکورد، گوڤاری زانکۆ- گوڤاری زانستە

مروڤافیە تیبیەکانی زانکۆی سەلاحەددین، پاشکۆی

ژمارە (27)، ھەولێر: 277.

(33) فاضل عمر، 2004: 44.

(34) بائیز عومەر ئەحمەد، 2005: 77.

(35) عەبدولوہاب خالد موسا، 2015: 289.

-ویدووسن (2008)، و: هۆشهنگ فاروق، سەرەتایهك
بۆ زمانهوانی، چاپی یهكهم، چاپخانهی خانی
(دهوك).

ژێدهر ب رێنقیسا لاتینی:

- Reşîd kurd (2006), Rêzman a Zimanê Kurmancî, Çapa syê, Çapxana Dar Elzeman, Surya.
- Îbrahîm Remezân Zaxoyî (1998), Rêzman a Kurdî, Çapa êkê, Çapxana Kolîja Şerî'ê, Dihok.

(ب) ژێدهر ب زمانى عەرەبى:

-جلادت بدرخان و المستشرق الفرنسى روجية لسكو
(---)، قواعد اللغة الكردية ((اللهجة الكرمانجية))،
ترجمة دلاور زكي، مطابع دار العلم. .

(د) ژێدهر ب زمانى ئنگلیزی:

- Ahmad.A.R.(1986), The Phonemic System of M.S.K, University of Michigan (Thesis).
- Aitchison,J.(1999), Linguistics, Fifth Edition, Printed in Great Britain For Hodder and Stoughton Educational, United Kingdom.
- Bloomfield.L. (1933), Language, London.
- Crystal,D.(2003), A Dictionary of Linguistics & Phonemics, Fifth Edition, Cambridge University Press.
- Jones,D. (1967), The Phoneme Its Nature And Use, Cambridge University Press, Cambridge.
- MacKenzie,D.N. (1961), Kurdish Dialects Studies-1, Oxford University Press, London.

-عهبدوللا حوسین رهسول (2006)، رێژهی
بهکارهینانی ههندی فونیم له نیوان کوردیی
ناوهراست و باکوردا، گوڤاری زانکۆ- گوڤاری
زانسته مروڤایه تییهکانی زانکۆی سهلاحه ددین،
پاشکۆی ژماره (27)، ههولیر، ل (365-390).

-عهبدولوهاب خالد موسا (2015)، مه رجه کانی
دهستنیشانکردنی فونیم، گوڤارا زانکویا دهوک،
په ربه ندا (18)، ژماره (2)، (زانستین
مروڤایه تی و کومه لئاسی)، بپ 286-308.

- فاضل عمر (2004)، چه ند ئاورهك ل زمانى كوردى،
چاپا ئیكى، چاپخانه وهزارهتا پهروهردی،
ههولیر.

-ك.ك.كوردوییف (1984)، ریزمانی کوردی به
که رهستهی دیالیکتی کرمانجی و سۆرانی،
وه رگی رانی کوردستان موکریانى، چاپخانهی
الادیب البغدادی، به غدا.

-محمد طاهر گوهرزی (1999)، ریزمانا کوردی زاری
کرمانجی، چاپا ئیكى، چاپخانه خهبات/ دهوک.

-محمد معروف فتاح (1990)، زمانهوانی، چاپخانهی
دار الحکمه، اربیل.

-وریا عومه ر ئه مین (1982)، ئیملاى كوردى و چه ند
تیبینی یهك، گوڤاری کۆری زانیاری عیراق-
دهستهی کورد، به رگی نوهه م، به غدا، ل (434-
449).

الخلاصة

صوت [K] من الاصوات غير هائية و [t] صوت من الاصوات المفخمة في اللغة الكوردية، وهما من الاصوات المعقدة التي عليها الخلاف، وقد حاول اللغويون دراسته منذ وقت طويل ولكنهم لم يصلوا الى نتيجة مقنعة حول كونها فونيمات او الفونونات، فصوت [K] يختلف عن صوت [k^h] من الناحية الصوتية (الفونتيكية)، ويظهر ذلك واضحا في اللغة الكوردية الشمالية، كذلك صوت [L] يختلف عن صوت [t] من الناحية الصوتية (الفونتيكية)، ولكن مع الاسف لحد الآن لم يقم باحثو اللغة الكوردية وخبراؤها بدراسته بشكل علمي مفصل، لأن معظم الباحثين حددوا الفونيم على اساس التغير الدلالي. ويرى الباحث إن أخذ هذه الأسس الرئيسي وخاص فقط، يؤدي إلى زيادة عدد الفونونات في اللغة الكوردية، والتي بدورها سوف تؤدي وظائف فونيمية مثل: صوت [t], [tʰ], [p], [pʰ].... وكثرة عدد الفونيمات في اللغة الكوردية سوف تؤدي إلى الصعوبة والتعقيد في عملية التعليم والتعلم، لذا يجب أن نأخذ بعين الاعتبار الأسس الصوتية العامة مع الأسس الخاصة في دراسة الأصوات. هذه الأسباب جعلتنا أن نسلط الضوء على هذه الأصوات، وأن نضعها أمام الباحثين وقد حاولنا في هذا البحث تقييم الموضوع تقييما علميا، ومعرفة إذا كان لهذه الأصوات وظائف، وهل تؤدي هذه الأصوات وظائف في اللغة الكوردية؟، لأن معظم الباحثون صنّفوا هذه الأصوات على أساس اللهجات و الأسس الخاصة.

ABSTRACT

The sound [k] is an unaspirated sound in Kurdish; whereas [t] is a velarized sound. They are two complex sounds that have long been disputed by linguists who have tried to study them, but did not arrive at a unanimous and satisfactory conclusion regarding their nature as phonemes or allophones. Phonetically speaking, the [k] sound is different from [k^h]; the same is true of the sounds [t] and [tʰ]. The difference between these sounds is very obvious in Northern Kurmanji Kurdish; yet unfortunately, no attempt has been made by Kurdish researchers to investigate the problem, since most researchers have defined the phoneme on the basis of semantic change.

The researcher sees this imprecision in deciding the nature of these sounds to lead to increasing the phonemic inventory of the Kurdish language, as the inventory would necessarily also include the unaspirated sounds that exist in Northern Kurmanji Kurdish, such as [t], [p], [tʰ] and [pʰ]. This eventually also leads to teaching and learning difficulties; therefore, it is necessary to take into consideration the general and particular principles of phonetics in the study of speech sounds. The above reasons have caused us to shed light on these sounds and present them to the researchers in the field. We have also attempted to assess the problem scientifically to find out whether these sounds are functional in Kurdish, since they have mostly been classified on dialectal and particular bases.